

Nieuwsbrief NZG

6(3)

Nederlandse Zeevogelgroep
Dutch Seabird Group

ISSN: 1566-6778

Texel, juli 2005

redactie Nieuwsbrief NZG: Mardik F. Leopold
p/a ALTERRA-Texel, Postbus 167, 1790 AD Den Burg, Texel
e-mail zevenhuizen-3@texel.com

Guido O. Keijl, Brederodestraat 16A
1901 HW Bakkum, e-mail guido@hetnet.nl

secretariaat NZG: De Houtmanstraat 46
1792 BC Oudeschild, Texel, e-mail ned.zeevogelgroep@planet.nl

Eidereenden als viseters

Op 18 januari 2005 zat vogelfotograaf Arie Ouwerkerk de hele middag te fotograferen in de haven van West-Terschelling. Hier en der zaten groepjes eiders. Op een gegeven moment zwommen alle (circa 60) eiders gericht naar de plek waar de snelboot (de Koegelwieck) afmeert en begonnen fanatiek te duiken. Regelmatig kwamen vogels boven met een vis en deze werden ter plekke geconsumeerd. De vissen waren levend en zeker niet afkomstig van een passerende of afgemeerde viskotter: de laatste twee uur was er geen boot binnengekomen en ook op de aanwezige garnaalkotters in de haven was geen activiteit.

Eidereend met wijting, haven West Terschelling 18-01-2005. Foto Arie Ouwerkerk
Nieuwsbrief NZG jaargang 6 nr. 3

Al met al duurde deze samenscholing ongeveer 15 minuten en in die tijd zag Arie zeker 50 vissen naar binnen gaan. Soms kon een zilvertmeeuw er een afpakken. Meestal kwamen de eiders met de vis al goed in de bek naar boven en hoefden ze hem alleen nog maar door te slikken. Arie heeft enkele foto's van deze eiders kunnen nemen, waardoor achteraf de soort nog kon worden vastgesteld: wijting (Hans Witte, NIOZ). Eén foto mogen we in deze Nieuwsbrief opnemen; een tweede is nog te vinden op www.birdpix.nl.

Eidereenden zijn overwegend schelpdiereters, maar laten zich bij gelegenheid een visje niet ontgaan en her en der is wel eens een eidereend opgedoken met een visje in de snavel. Massaal foerageren op levende vis is echter uitzonderlijk. We kennen slechts een vergelijkbaar geval, beschreven door Frengen & Thingstad (2002) voor een Noors fjord. Hier foerageerden groepen eidereenden (en nog een aantal andere soorten eenden) op scholen zandspiering. In beide gevallen leken de eidereenden heel goed te weten waar ze mee bezig waren: als de gelegenheid zich voordoet en hun kop staat ernaar, kunnen eidereenden blijkbaar ook vissen eten. De vraag die dan blijft is natuurlijk, waarom deze vogels, de laatste jaren geplaagd door voedselschaarste in de Waddenzee, dit toch zo zelden lijken te doen? **MFL**

Referentie:

Frenge O. & Thingstad P.G. 2002. Mass occurrence of sandeels (*Ammodytes* spp.) causing aggregations of diving ducks. *Fauna norvegica* 22: 32-36.

Eiders drinken hagel

Arie Ouwerkerk zag nog iets aardigs, daar in de haven van Terschelling. 18 december 2004 was zo'n dag met af en toe onweer, gepaard gaande met soms stevige hagelbuien. Tijdens een hevige hagelbui maakte Arie bijgaande foto, van een eidereend die zijn kans schoon zag om eens zoet in plaats van zout water binnen te krijgen. Zeevogels doen dat wel vaker, bijvoorbeeld op Vlieland (Kees Swennen), maar ze moeten daar dan wel meestal het water voor uit of ten minste naar een plek toegaan waar zoet water in zee stroomt. Nu kwam het letterlijk uit de lucht vallen en verschillende eiders maakten gebruik van de hagel door deze slobberend van het wateroppervlak naar binnen te werken. De vogel op de foto slikt net een hapje hagel door.

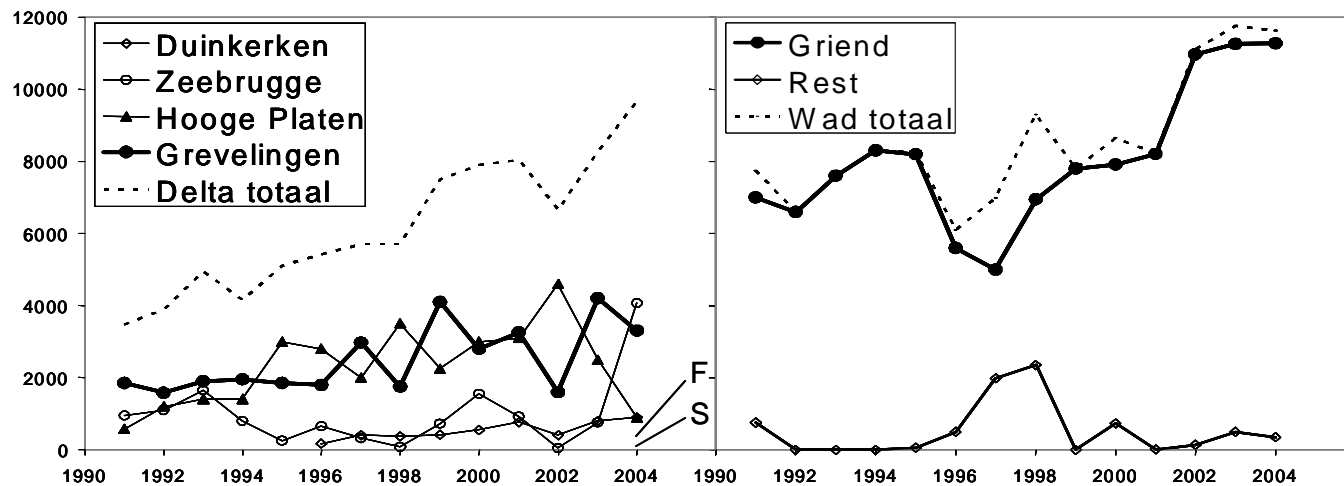

Foto Arie Ouwerkerk

De ontwikkeling van de kolonie grote sterns in het Grevelingenmeer in vergelijking met de rest van Nederland, België en aangrenzend Noord-Frankrijk

In 2004 zijn in het Grevelingenmeer 3300 paar grote sterns tot broeden gekomen, hetgeen zo'n 900 paar minder is dan het jaar ervoor (figuur 1). De kolonie was dit jaar gevestigd op de nabij Schouwen gelegen Kleine Stampersplaat, een plaatje van 6,5 ha. In 2002 broedden hier voor het eerst 400 paar grote sterns. Decennia lang hadden ze meer noordelijk gebroed, op de Hompelvoet (312 ha), die echter allengs meer begroeid raakte. In de tachtiger jaren verkozen de grote sterns soms het nabijgelegen veel kleinere Markenje, een anderhalve kilometer ten noordoosten van de Hompelvoet en op slechts zo'n 250 meter afstand van de vaste wal gelegen plaatje van 21,5 ha. Bruine ratten hebben daar toen de grote sterns en de vele kokmeeuwen verdreven waarna deze nooit meer zijn teruggekeerd (Derks & de Kraker 1993). Het Grevelingenmeer herbergt, ondanks de locatiewisselingen, nog steeds de op een na grootste kolonie van ons land met zo'n kwart tot een vijfde van de Nederlandse populatie. De grootste kolonie (van Europa) bevindt zich op Griend in de Waddenzee (11275 paar in 2004). Het Grevelingenmeer wedijvert met de Hooge Platen in de Westerschelde om de tweede plaats: de kolonie in de Westerschelde was de laatste jaren meermaals groter dan die op de Hompelvoet. Dit jaar verliep de vestiging van grote sterns om verschillende redenen erg moeizaam en kozen de meeste 'Westerschelde'-vogels voor het nabije Zeebrugge, waar een recordaantal van 4067 grote sterns een goed broedseizoen kenden. De kolonie van Zeebrugge was dit jaar uitzonderlijk groot: eerder broedden daar maximaal 1650 paar. Mogelijk is ook een aantal vogels van het Grevelingenmeer daarheen getrokken. De onrust in het Grevelingenmeer had ook tot gevolg dat er voor het eerst een kleine vestiging was op de Slijkplaat in het Haringvliet en in de Flaauwers Inlaag op Schouwen (respectievelijk 84 en 409 paar). Het totale aantal broedparen grote sterns in het Nederlandse/Belgische Deltagebied was in 2004 weer verder toegenomen, tot 8762 paar (tegen 7460 paar in 2003). Deze toename is voornamelijk toe te schrijven aan de groei van de kolonie van Zeebrugge en werd in belangrijke mate gevoed door het jarenlange hoge broedsucces van de sterns in het Grevelingenmeer. De volgende kolonie naar het zuiden, in Duinkerken, net over de Franse grens, groeide ook, van 800 naar 900 paar. In Zuidwest-Nederland daarentegen, was er sprake van een afname (van 6700 naar 4695 paar). Daar de aantallen in De Waddenzee nagenoeg constant zijn gebleven laat ook het totaal

voor heel Nederland een daling zien (van 18460 naar 15419 paar). We zitten met de huidige aantallen nog steeds ver af van het niveau van zo'n 30.000 paar uit de periode van voor de grote telodrinvergiftiging in de zestiger jaren. Zowel de Delta als de Waddenzee laten nu een stijgende lijn zien. In de Delta zijn er meerdere grote kolonies (>750 paar). De Belgische kolonie die het laatste jaar zo succesvol was vertoont sterk wisselende aantallen en het is dus nog onzeker hoe zich daar de situatie verder zal ontwikkelen. De Franse kolonie vertoont een min of meer continue groei. In de Waddenzee worden de aantallen gedomineerd door de kolonie op Griend, alwaar de laatste drie jaren stagnatie in de groei is opgetreden en in 2004 het broedseizoen totaal is mislukt; zie bijlage). Soms vestigden grote sterns zich ook tijdelijk elders in het Waddengebied in tamelijk grote kolonies, zoals 2335 broedparen in 1998 op Rottummerplaat, maar Griend was en bleef verreweg de belangrijkste plek.

Figuur 1. Het verloop van het aantal broedparen grote sterns in het Grevelingenmeer en in de rest van de Delta, en het nabijgelegen Zeebrugge (België) en Duinkerken (Frankrijk) (links). Flauwers Inlaag (F), en Slijkplaat (S) zijn apart aangegeven; nieuw voor 2004. Rechts: aantalsverloop in de Nederlandse Waddenzee, ter vergelijking.

Ook op de Kleine Stampersplaat deden de grote sterns het dit jaar slecht. Het broedsucces, dat wil zeggen het gemiddeld aantal vliegvlug geworden jongen per broedpaar, bedroeg slechts zo'n 0,25 (tabel 1). Er was sprake van verstoring door bruine kiekendief, havik, zilver- en kleine mantelmeeuwen. Een groot deel van de ongeveer 250 paar kokmeeuwen die rond de grote sternvestiging broedden en deze tegen agressors beschermden, verdween hierdoor in de loop van het broedseizoen. Vorig jaar was deze sternvestiging nog niet zo in de kijker van predatoren gekomen en verliep het broedseizoen heel succesvol (broedsucces 0,75). De gemiddelde legselgrootte van 1,32 per broedpaar was evenals voorgaande jaren om onduidelijke redenen aan de lage kant. Geringere voedselbeschikbaarheid en verstoring in de vestigingsperiode hetgeen tot energieverlies heeft geleid zijn als mogelijke oorzaken te noemen. Mogelijk is de gemiddelde legselgrootte iets te laag ingeschat, omdat de predatie in 2004 hoger was dan in andere jaren toen er veel minder gepredeerde eieren waren en er ook veel minder predatie direct werd waargenomen.

jaar	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	
paren	3650	2600	2250	1850	1575	1900	1950	1850	1800	2975	1750	4100	2840	3250	1600	4200	3300	
legsels	1.56	1.72	1.64	1.09	1.20	1.37	1.60	1.55	1.69	1.53	1.40	1.30	1.41	1.30	1.41	1.39	1.32	
succes	0.75	0.80	0.50	0.55	0.45	0.35	0.50	0.50	0.80	0.80	0.80	0.75	0.65	0.70	0.30	0.75	0.25	
kolonie	M	M	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H/KS	KS	KS

Tabel 1. Aantallen broedparen grote sterns in de Grevelingenkolonies (M = Markenje; H = Hompelvoet; KS = Kleine Stampersplaat) van 1988 tot 2004. De gemiddelde legselgrootte en het broedsucces, als gemiddeld aantal vliegvlugge jongen per paar, is ook gegeven. In 2004 was het broedsucces uitzonderlijk laag, maar lag het aantal broedparen en het aantal eieren per nest binnen de normale range.

De toekomst van de kolonie grote sterns in het Grevelingenmeer is heel onzeker geworden. Het is de vraag of ze er nog lang zullen broeden. Misschien is het wel het komende seizoen voor het laatst het geval. De Kleine Stampersplaat lijkt onder andere vanwege de toename van roofvogels en de hiermee gepaard gaande verstoring en predatie geen goede alternatief meer te bieden voor de Hompelvoet. De Hompelvoet is ook meer en meer begroeid geraakt. De afgelopen vijftien jaar is het oppervlak aan struweel niet toegenomen (2/3 deel van de Hompelvoet bestaat nog steeds uit schraal grasland en kaal of schaars begroeid slik), maar de vegetatie is wel steeds hoger geworden. Tal van verstoorders en predatoren zoals grote meeuwen, roofvogels als bruine kiekendief en de laatste jaren in toenemende mate buizerd, havik, slechtvalk en verder hermelijnen en bruine ratten hinderen het vestigen en het broeden van de grote sterns. Het aantal kokmeeuwen is er de laatste tijd drastisch gedaald (van 2500 naar 330 paar in de periode 2000-2002 en vervolgens tot enkele tientallen in 2004). In 2002 zijn daardoor veel minder grote sterns op de Hompelvoet tot broeden gekomen (1200 paar) en was het broedsucces nagenoeg nihil. Markenje is evenmin een goed alternatief, vanwege de goede bereikbaarheid voor grondpredatoren vanaf de nabijgelegen vaste wal. Misschien dat het scheppen van een nieuwe locatie in het Grevelingenmeer op termijn uitkomst kan bieden. Zo bestaat bijvoorbeeld het plan Nieuwsbrief NZG jaargang 6 nr. 3

om door afsplitsing van een klein deel van de Hompelvoet een nieuw eilandje te creëren. Het struweel dat op dit deel aanwezig is zal uiteraard verwijderd worden. De kans lijkt groot dat locaties elders in de Delta meer grote sterns naar zich toe zullen trekken. Zo zat Zeebrugge het afgelopen jaar sterk in de lift omdat de sterns daar op een recent aangelegd schiereilandje konden gaan broeden. Wat De Hooge Platen in de Westerschelde deden het recent echter minder goed. Door verstoring door zilvermeeuwen, overspoeling en een slechte voedselsituatie was er de laatste jaren geregeld sprake van een dalend aantal broedparen en een laag broedsucces. Andere gebieden, zoals de recent herschapen Flauwers Inlaag waar in vooroorlogse jaren veel grote sterns broedden (Beijersbergen 2004), en de Slijkplaat in het Haringvliet, lijken veelbelovender. Bij de Flauwers Inlaag broeden de vogels op een eilandje dat in de winter onder water wordt gezet. Hierdoor verdwijnen behalve eventuele ratten ook de Noordse woelmuizen, die door hun talrijke aanwezigheid vaak predatoren aantrekken (zoals onder andere op Markenje en de Hompelvoet het geval is). Eeuwenlang heeft de grote stern in de inlagen aan de Schouwse zuidkust gebroed. Nu de omstandigheden daar weer zijn verbeterd, terwijl het in de Grevelingen - met onder andere een vlakbij broedende havik en buizerd - erg onrustig is, lijkt de Flauwers Inlaag hoge ogen te kunnen gaan gooien. Vogels die naar deze locatie uitwijken kunnen bovendien hun oude vertrouwde visgebieden blijven bezoeken. Ook de Slijkplaat lijkt een mogelijk alternatief voor de Grevelingen, omdat hier grote kolonies van kokmeeuwen en visdieven zijn gevestigd. Wel werden hier in 2004 veel jongen gepredeerd, onder andere door de hier aanwezige zwartkopmeeuwen (med. R. van Loo) en was het broedsucces - ofschoon vanwege de magere resultaten elders tot de hoogste van Nederland behorend - niet zo hoog.

Referenties:

- Bijlsma R.G., Hutings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Beijersbergen J. 2004. De terugkeer van de grote sterns als broedvogel in de Inlagen van Schouwen. *Sterna* 49: 50-51.
- Derks P.J.T. & Kraker C. 1993. Broedende grote sterns *Sterna sandvicensis* op Hompelvoet en Markenje 1989-1992. *Sula* 7: 53-63.
- Kraker C. de & Derks P.J.T. 1988-2004. Jaarlijkse beheersverslagen Hompelvoet/ Markenje (en Kleine Stampersplaat sinds 2002) 1988-2004. Staatsbosbeheer Goes ('88-'91), Middelburg ('92-'99), Natuur en Recreatieschap De Grevelingen ('00-'04).
- Meininger PL, Hoekstein M.S.J., Wolf P.A. & Lilipaly S.J. 2005. Broedsucces van kustbroedvogels in het Deltagebied in 2004. Rap. RIKZ/2005.002, 127p.

Philipp Derks, Pieter Buyskensstraat 8 III, 1067 ZE Amsterdam. e-mail: philipp.derks@12move.nl
Kees de Kraker, Burghse Ring 20, 4328 LL Burgh-Haamstede. e-mail: krakertjes@zeelandnet.nl
(Vogelwachters Hompelvoet)

Veel stelt het niet voor, het nest van de grote stern, en veel bescherming tegen hoge vloed, stuivend zand, brandende zon, of gevleugelde, kruipende of tweebeinige onverlaten biedt het ook niet.
Foto Kees de Kraker, Hooge Platen, 2004.

Informatie over de aantallen grote sterns in de verschillende kolonies van Nederland en België is verkregen van: Johan Everaers (Natuur- en Vogelwacht Schouwen-Duiveland) en Richard Nikolasczak (beheerder van natuureservaat Oye plage); Eric Stienen (Instituut voor Natuurbehoud, Brussel); Fred Schenk (Zeeuws Landschap); Rene van Loo, Freek Swart, Hillebrand van Dijk, Lex Varkevissier en Bert Corté (Staatsbosbeheer); Norman van Swelm (Ornithologisch Station Voorne); Rob Strucker en Pim Wolf (RIKZ/Delta Project Management); Date Lutterop, Gini Kasimir, Eric Menkveld, Gerrit Boot en Otto Overdijk (Natuurmonumenten), Maarten Stoepker (ex-Staatsbosbeheer); Jan Zijp (Landschap Noord-Holland); en Jan van Dijk (LNV). Dankzij de regelmatige medewerking van Frans Beekman, J. Beijersbergen, Johan Everaers, Fred Schenk en Krijn Tanis werd ons veldwerk aanzienlijk vergemakkelijkt. William van de Hulle en Andre de Jonge van Staatsbosbeheer gaven regelmatig eigen waarnemingen van de Kleine Stampersplaat aan ons door Met dank aan Mardik Leopold voor het bewerken van de tekst en aanvullende informatie.

Bijlage: Koloniegroottes en broedsucces van de grote stern in de Delta en nabijgelegen Belgische en Franse broedplaatsen en in de Nederlandse Waddenzee in 2004. Locaties waar in het verleden slechts een of enkele paren incidenteel hebben gebroed, en die in 2004 niet bezet waren (Bijlsma *et al.* 2001), zijn niet opgenomen.

kolonie	paren	uitvliesucces	opmerkingen	bron
Delta/België/NW Frankrijk				
Duinkerken (Frankrijk)	900	onbekend		Johan Everaers en Richard Nikolasczak
Zeebrugge (België)	4067	0,7 per paar		Eric Stienen
Hooge Plaaten (Westerschelde)	900	0	Veel legsels weggespoeld (hoog tij); rest gepredeerd door zilvermeeuwen	Fred Schenk
Kleine Stampersplaat (Grevelingen)	3300	0,25	Verstoring / predatie, voedselgebrek o.a. in verband met storm	Rob Strucker en Pim Wolf (Meininger <i>et al.</i> 2005) geven 0,1-0,5 per paar op
Slijkplaat (Haringvliet)	84	30 grote jongen gezien	Nieuwe vestiging (afgezien van een paar eerdere enkelingen). Predatie door zwartkopmeeuwen	Rene van Loo (Meininger <i>et al.</i> 2005) geven 0,1-0,5 per paar op
Sluftereiland (Maasvlakte)	0		Sinds 1991 (98 paar) geen echte kolonie meer	Norman van Swelm
Flaauwers Inlaag (Schouwen)	409	onbekend; ondanks predatie door meeuwen wel jongen uitgevlogen	Nieuwe vestiging. Herhaaldelijk, maar alleen op afstand bekeken	Rob Strucker en Pim Wolf
Wadden				
Griend	11275	slechts 100 jongen vliegvlug	Legselgrootte goed (1.73); groei / overleving slecht. Uitvlieggewichten zeer laag: voedselgebrek	Date Lutterop en Giny Kasimir
De Schorren (Texel)	0		Sinds 1991 (750 paar) geen kolonie meer	Eric Menkveld, Otto Overdijk, Gerrit Boot en Maarten Stoeperker
Mokbaai (Texel)	0		Locatie slechts af en toe bezet, nooit met enig broedsucces, wellicht door eerste-keer broedvogels	idem; Lieuwe Dijkse (Nieuwsbrief NZG 5-3)
De Petten (Texel)	98		Nieuwe vestiging , maar alle legsels verloren tijdens storm en regen op 27 juni	Idem; (Martin de Jong (Nieuwsbrief NZG 5-3).
Boschplaat: Helmpollen (Terschelling)	253	vrijwel 0	Nieuwe vestiging , maar meeste nesten weggespoeld tijdens een westerstorm op 24 juni. Drie paar apart, op en losse zandrug	Freek Swart en Hillebrand van Dijk
Ameland (Schelpenpölle)			alleen in 2000 een kolonie (570 paar)	Lex Varkevisser
Schiermonnikoog	0		in 2003 nog 500 paar	Otto Overdijk
Rottumerplaat/oog	0		In 1998 voor het laatst een kolonie (R-plaat, 2335 paar)	Bert Corté

VERENIGINGSNIEUWS

Spectaculaire aantallen roodkeelduikers, drieteenmeeuwen, zeeoeten, alken en bruinvissen voor Hollandse kust van december 2004 tot januari 2005

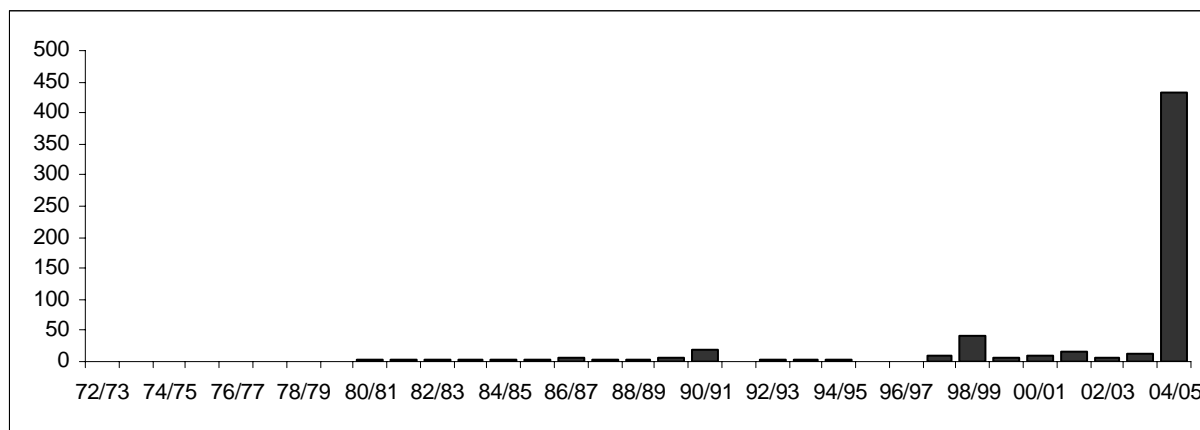
Van begin december 2004 tot eind januari 2005 zijn langs de Hollandse kust bovengemiddelde en op sommige dagen recordaantallen langsvliegende roodkeelduikers, drieteenmeeuwen, zeeoeten, alken en bruinvissen waargenomen. Dit verschijnsel deed zich vooral voor tussen Hoek van Holland en Noordwijk en ter hoogte van Camperduin. Vogels die in de nachtelijke (rust)uren in noordoostelijke richting afdreven (als gevolg van overheersende zuidwestenwind en het residu van de getijdestroming) moesten daardoor in de ochtend plaatscorrecties in zuidwestelijke richting uitvoeren om weer bij vermoedelijk betere voedselgebieden terecht te komen. Massale verplaatsingen deden zich dan ook met name voor in de eerste uren van de ochtend. Na 22 januari bleek de grote stroom vogels te zijn opgedroogd, al volgden later nog enkele dagen die in andere jaren als spectaculair zouden zijn aangemerkt. De aantallen voor de Hollandse kust bleven opmerkelijk hoog tot in maart, vooral voor de kust van Noord-Holland. In maart werden de wintervogels vervangen door zeer grote aantallen aalscholvers die min of meer dezelfde gedragingen vertoonden (zie ook: www.trektellen.nl). In deze bijdrage geven we een globale schets van de gebeurtenissen zonder in te gaan op de oorzaken.

Roodkeelduiker Gedurende de genoemde periode verbleven nooit eerder waargenomen aantallen duikers onder de Hollandse kust. Hiervan had ruim 99% betrekking op roodkeelduikers (17% van alle getelde kleine duikers werd op soort gebracht). Noordwijk beet het spits af met op 6 en 12 december meer dan 1200 roodkeelduikers. Behalve te Camperduin, waar op 26 december 1375Z en 492N vlogen en een dag later 1752Z en 92N, lagen de aantallen op andere posten aanzienlijk lager. De 1^e januari bracht te Scheveningen het Nederlands record op 3014 exemplaren. Op 9 januari werden er hier 2245 gezien. Te Noordwijk werd op dezelfde dag het telpostrecord gebroken met 1496 vogels (waarvan 1494Z en 1180 in het eerste uur). In januari werden te Scheveningen op zes dagen meer dan 1000 duikers geteld. Op de drie beste dagen te Katwijk (26 december, 2 en 10 januari) werden rond de 800 duikers waargenomen. Wederom een nieuw Nederlandse record betrof de 3435Z en 5N langsvliegende vogels op 11 januari te Camperduin, waarvan 3259 in het eerste uur. Ook op 15, 16, 17 en 19 januari waren de aantallen naar zuid vliegende duikers hier zeer hoog met respectievelijk 2140, 2946, 2959 en 2649 exemplaren.

Nieuwsbrief NZG jaargang 6 nr. 3

Drieteenmeeuw Op 21 november werd te Katwijk een aantal van 8700 drieteenmeeuwen geschat en bij Noordwijk werden er 3455Z en 120N geteld. Te Scheveningen waren de aantallen die dag laag (waarschijnlijk niet opgemerkt door de aanwezigheid van een adulte Ross' meeuw). Pas op 2, 8, 9, 19 en 20 januari werden daar hoge aantallen waargenomen met op de 2° 8850 en op de 20° 9785 vogels te Scheveningen. In totaal vlogen er in de besproken periode langs Scheveningen, Katwijk en Noordwijk respectievelijk 37.755, 13.566 en 9698 drieteenmeeuwen. Bij Camperduin lagen de aantallen veel lager.

Zeekoet Ongetwijfeld het spectaculairst waren de vele grote groepen (soms 100+) alk/zeekoeten welke de tellers tussen 1 en 21 januari tijdens het eerste teluur voor de kiezen kregen. Van alle langs vliegende alk/zeekoeten werd 18% op soort gebracht. Circa 98% van deze vogels betrof zeekoeten. Wederom waren de aantallen het hoogst voor de Scheveningse kust, met topaantallen en Nederlandse records op 9 januari (9363) en 20 januari (13601, waarvan 9735 in het eerste uur). Bij Scheveningen kwam in januari op veertien dagen het dagtotaal boven de 2000 en in twee maanden tijd werden meer zeekoeten gezien dan in 33 jaar zeetrekten aldaar; figuur 1). Bij Katwijk werden de hoogste aantallen gezien in de middag van 8 januari (4473 over de hele dag) en op 18 januari (4200). Bij Noordwijk werden er van 16 t/m 19 januari elke dag meer dan 2500 opgeschreven. Te Camperduin was 11 januari met 2856Z de beste dag. De enige dag met redelijk aantallen te Bloemendaal was 19 januari toen er 823N vlogen. Van de waargenomen vogels te Scheveningen was 5-15% in zomerkleed.

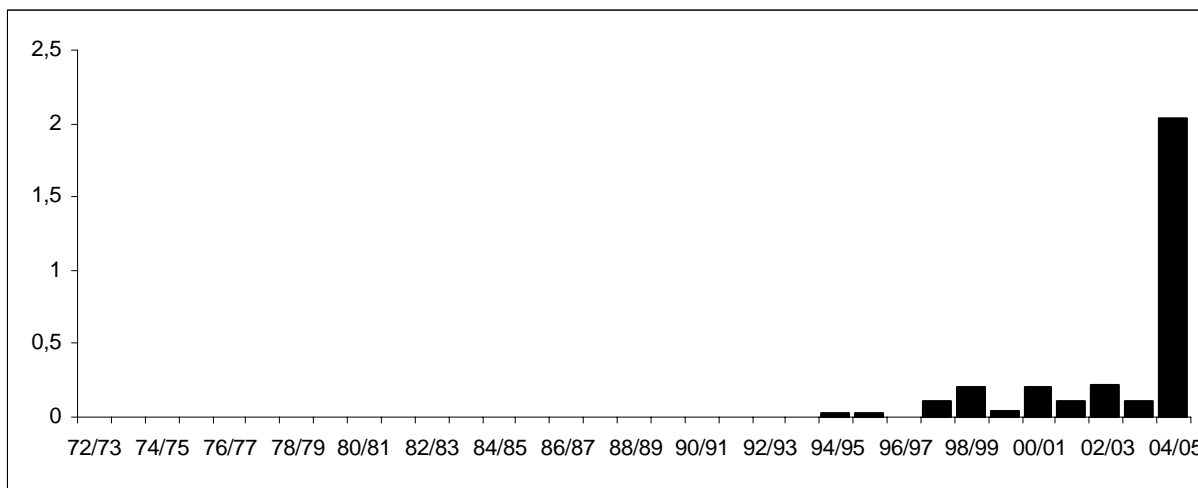

Figuur 1. Aantal langsvliegende zeekoeten per uur te Scheveningen van 1 december tot 31 januari in de periode 1972- 2005.

Alk Tot 14 januari werden nauwelijks alken waargenomen of vermoed. Na deze datum werden op verschillende telposten kleine aantallen (tot maximaal tien) waargenomen. Op de 18° werden er te Scheveningen 26Z en 97N gezien (Nederlands record, op deze dag vlogen er vermoedelijk enkele honderden langs). Ook op de 19° en 20° werden daar respectievelijk 72 en 74 vogels naar zuid vliegend gezien. De waarneming van tientallen ter plaatse verblijvende alken op de 15° te Hoek van Holland sluit hier mooi bij aan (med. Ralph Smits). De alken vlogen meestal in ongemengde groepjes tot maximaal vier exemplaren. In gemengde groepen was dit vrijwel altijd in gezelschap van zeekoeten (tot vijf ex, een keer in een groep van tien). De meeste waargenomen alken vlogen veel dichters langs de kust dan de zeekoeten. Scheveningen was de enige telpost met grote aantallen alken. Mogelijk dat de vooruitgeschoven positie van havenhoofd en pretpier hieraan te grondslag ligt maar het voorkomen kan ook lokaal van karakter geweest zijn.

Bruinvis In de besproken periode werden tevens uitzonderlijke aantallen bruinvissen waargenomen (figuur 2). Alleen al te Scheveningen werden 371 langszwemmende dieren gezien, in de daarop volgende maanden nog eens 200 met een piek in eind februari/begin maart, met daarbinnen als hoogtepunt 28 februari toen voor de kust van Scheveningen en Den Haag 100 bruinvissen in twee uur werden gezien (Danny Laponder. Zie ook de bijdrage van Kees Camphuysen (en zijn website) voor een overzicht). Goede dagen met meer dan 25 bruinvissen in Scheveningen waren 7 en 15 december en 1 en 20 januari. Te Camperduin werden in de besproken periode 218 exemplaren waargenomen (maximum 11 december met 6Z en 35N). Andere telposten gaven weliswaar verhoogde aantallen door maar het maximum was daar 12 exemplaren (5 december te Noordwijk).

Overige soorten en bespreking Hoewel een deel van de waarnemingen betrekking heeft op dubbeltellingen zijn vanaf de Nederlandse kust nog nooit zo veel roodkeelduikers, zeekoeten en alken gezien. Ook werden verhoogde aantallen zeehonden, aalscholvers (uurgemiddelde te Scheveningen 13 maal zo hoog als "normaal"), futen, kok-, storm- en zilvertmeeuwen waargenomen. Dagelijks waren grote aantallen vogels ter plaatse, op 1 tot 2 kilometer uit de kust druk aan het foerageren. Er zijn geen aanwijzingen die op een verslechterde conditie van deze vogels duiden. Er werden zeker geen ongewoon hoge aantallen dood gevonden vogels op de stranden. Wellicht was er bijzonder veel voedsel ter plaatse beschikbaar (of was er schaarste elders!), al leek het voor de Hollandse kust niet te gaan om bijzondere vissoorten. De paar vogels waarvan de magen onderzocht konden worden hadden niets bijzonders gegeten (zie elders in deze Nieuwsbrief). Vanaf februari schoven de duikers en zeekoeten noordwaarts op en in deze maand en ook in maart werden voor de kust van Noord-Holland nog op diverse dagen aantallen van rond de 1000 duikers genoteerd (Steve Geelhoed), terwijl ook de aantallen aalscholvers opvallend hoog opliepen langs de hele kust. De vogelaantallen bleven dus nog geruime tijd hoog voor de Hollandse kust, maar wat precies de verschillende viseters nu zo massaal naar onze streken trok, is helaas onduidelijk gebleven.

Figuur 2. Aantal waargenomen bruinvissen per uur te Scheveningen van 1 december tot 31 januari in de periode 1972-2005.

Michel de Lange, Tesselschadelaan 31, 2533 KR, Den Haag, micheldelangedenhaag@hotmail.com

Rinse van der Vliet, Elandplein 391, 2531 HZ, Den Haag, rinsev@hotmail.com

Jelle van Dijk, L. Hellenberghof 32, 2202 XH, Noordwijk, dijkboom@planet.nl

RIVO onderzoekt vis onder vogels en bruinvissen met de “Isis”

Naar aanleiding van de meldingen van grote aantallen bruinvissen, duikers, zeekoeten, drieteenmeeuwen en andere vogels voor de Nederlandse kust is het Nederlands Instituut voor Visserijonderzoek (RIVO) op 23 en 24 maart op onderzoek uit geweest. Tussen Scheveningen en Den Helder werd dicht langs het strand gevaren en gevist met een acht meter boomkor (grondnet). Aan boord was ook een groep zeevogeltellers (Suzan van Lieshout, Luc Meuwissen, Hans Schekkerman, Guido Keijl en Erwin Winter) en de zeezoogdieren en zeevogels die langs het gevaren traject in, op en boven zee aanwezig waren zijn tussen de vistrekken door geteld volgens de standaard ESAS-methode.

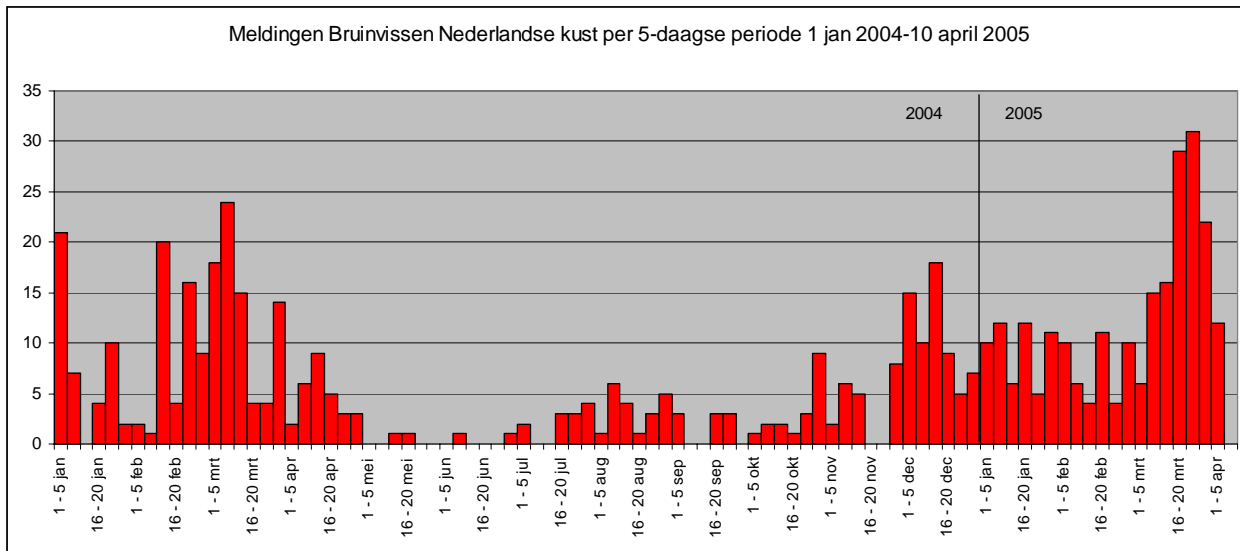
Dankzij de welwillende en actieve medewerking van Directie Visserij bleek het mogelijk om het visserijonderzoekingsvaartuig “Isis” binnen een week in te zetten. Het doel van de dit in de haast geplande onderzoek was om te kijken of er een verklaring kon worden gevonden voor de uitzonderlijke hoeveelheden bruinvissen en zeevogels die deze winter voor de Nederlandse kust verbleven (zie elders in deze Nieuwsbrief). Het plan was om zo dicht mogelijk langs het strand een aantal trekken te doen op plekken waar veel dieren aan het foerageren waren en, ter referentie, op plekken waar juist geen foerageeractiviteit plaats vond. De keuze voor de boomkor – niet het meest voor de handliggende vistuig voor dit onderzoek – was een gevolg van de korte voorbereidingstijd. We moesten roeien met de riemen (netten) die we hadden. De waterdiepte was echter zo gering dat de verwachting was dat ook in de waterkolom zwemmende vis gevangen zou worden. Dergelijke vissoorten duiken namelijk naar beneden wanneer het schip over ze heen vaart en zoeken beschutting op de bodem; zeker in situaties waarin dit soort vissen massaal aanwezig zouden zijn zouden we ze ook met de boomkor moeten vangen.

Tijdens het onderzoek, dat onder zeer gunstige weersomstandigheden werd uitgevoerd, met een vaak spiegelgladde zee, werden de grote aantallen vogels en bruinvissen niet meer aangetroffen. Telefoontjes naar zeevogeltellers van Bloemendaal en de Hondsbossche bevestigden dat er op de telposten, vergeleken met de voorgaande dagen, nog slechts lage aantallen waren waargenomen. Het ziet er dus naar uit dat de “Isis” net te laat is uitgerukt: de vogels waren al vertrokken en ook de bruinvissen leken noordwaarts getrokken (er waren die week wel veel meldingen uit het Marsdiep). Dit wil natuurlijk niet per se zeggen dat de vis ook verdwenen was, maar jammer was wel dat we daardoor niet op de plekken konden gaan vissen die de dieren ‘aanwezen’ en zo de directe link tussen vogels, bruinvissen en voedsel niet konden maken.

Er werden dertien trekken, verspreid langs de kust, op gemiddeld vijf meter diepte uitgevoerd. De verwachting dat we met de boomkor ook niet-bodemvis zouden vangen kwam uit. De eerste indruk is dat opvallend veel haring (jong en volwassen) werd gevangen. Volgens vissers past dit in een trend van de laatste vijf jaar. Van het onderzoek wordt later verslag gedaan, waarbij we de aanpak en het verloop van het onderzoek uitvoerig evalueren, zodat we bij een volgende gelegenheid eerder en goed beslagen ten ijs kunnen komen.

Bram Couperus en Ingrid Tulp (RIVO);
Bram.couperus@wur.nl; Ingrid.tulp@wur.nl

Bruinvissen voor de Nederlandse kust, 2004-2005

De bruinvis is terug in Nederland, daarover bestaat geen twijfel meer. Van 1 januari 2004 tot en met begin april 2005 ontving ik 582 meldingen van in totaal 2291 bruinvissen die vanaf de kust werden gezien. Zeetrekters namen hiervan het leeuwendeel voor hun rekening met 384 meldingen (1709 dieren). In de figuur zijn de meldingen vanaf de kust per vijfdaagse periode samengevat en uit deze figuur kunnen we het talrijke voorkomen in de periode januari-april 2004 zien, gevolgd door een periode met slechts enkele gevallen, een kleine opleving eind juli en augustus en opnieuw in de maanden oktober en november. Vanaf december 2004 is het echter pas echt raak en tot aan begin april komen zo goed als dagelijks meldingen binnen. Veruit de meeste dieren worden nu langs de Zuid-Hollandse kust gezien (Scheveningen – Noordwijk), een gebied waar in deze maanden ook abnormaal grote aantallen zeevogels foerageren. Van de telpost Camperduin werden slechts incidenteel waarnemingen ontvangen, maar van de andere regelmatig bemande posten kon over een constante reeks gegevens worden beschikt. Het lijkt er echter op dat de belangrijkste concentraties zich inderdaad vooral ten zuiden van IJmuiden hebben opgehouden. Eind maart werd vervolgens een abrupte verplaatsing geregistreerd: de aantallen langs de Hollandse kust namen enorm af, in het Waddengebied zijn gedurende ruim een week ineens overal bruinvissen gezien en vervolgens was het overal weer stil. Blijf melden, de website wordt nog steeds vrijwel dagelijks opgefrist en alleen dankzij de medewerking van Jan en Alleman kunnen we de terugkeer van deze kleine walvis goed documenteren! In *Lutra* wordt binnenkort een overzicht afgedrukt; geïnteresseerden kunnen een PDF of print bestellen.

Kees Camphuysen, Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee en Nederlandse Zeevogelgroep Marine Mammal Database, postbus 59, 1790 AB Den Burg, Texel, camphuys@nioz.nl <http://home.planet.nl/~camphuys/CetaceaSpr2005.html>, of <http://home.planet.nl/~camphuys/Cetacea.html>

AANGESPOELD:

Het voedsel van roodkeelduikers, zeekoeten en alken voor de Noord-Hollandse kust in de winter van 2004/2005

De geweldige concentraties vogels en zeezoogdieren voor de Hollandse kust trokken natuurlijk ook de aandacht van de 'strandvonders' van het Nederlands Stookolieslachtoffer Onderzoek en onze hoop was gevestigd op een aantal kadavers dat voor inwendig onderzoek was verzameld. Indien er sprake was geweest van een ongekend rijk voedselaanbod en wanneer de geluiden uit visserskringen dat haring zo bijzonder talrijk was juist waren, dan zou er iets in de magen te vinden moeten zijn waarmee dit idee kon worden bevestigd. In totaal drie roodkeelduikers, een fuut, twaalf zeekoeten en zes alken kwamen op de snijtafels terecht. Vrijwel alle zeekoeten waren adult (92%; waarvan vier in overgangskleed en drie in zomerkleed) en met een gemiddelde conditie index van 2.17 op een schaal van 0-9 waren de vogels over het algemeen als sterk vermagerd te beschouwen (zie Camphuysen & Leopold 2005 voor de gevolgde methode). Dit gold in mindere mate voor een vogel die in een warnet was verdronken (conditie-index 6). De alken waren van uiteenlopende leeftijd: twee keer juveniel (snavel 0+0), twee keer onvolwassen (snavel W+0) en twee keer adult (snavel W+2), maar waren met een gemiddelde conditie van 2.4 eveneens vermagerd. Uitgerekend de enige alk met een wat betere conditie (index 6) was de enige onderzochte vogel die geen herkenbare voedselresten in de maag had. De duikers waren subadult of adult, de fuut adult. Twee alken waren van Texel afkomstig, de overige vogels kwamen van het Noord-Hollandse strand.

Liefst elf verschillende prooivissoorten werden gevonden, tien bij de zeekoet, zes bij de alk en drie bij de fuut. In de drie roodkeelduikers samen werd slechts een miniem restje van een zandspierinkje gevonden. Bij de zeekoeten en alken haalde geen van de prooivissen haalde een frequentie van voorkomen van meer dan 50% (Tabel 1)! Een zo divers dieet was niet conform de verwachting en de gegevens ondersteunen niet de indruk dat een bepaald supertalrijk prooidier de reden was voor de grote groepen foeragerende zeevogels voor onze kust. Twee soorten zandspieringen en twee soorten haringachtigen domineerden als prooi bij de zeekoet, maar daarnaast werd een verscheidenheid aan vissoorten gevonden: wijting *Merlangius*

merlangus, brakwatergrondel *Pomatoschistus microps*, dikkopje *P. minutus*, kleine zeenaald *Syngnathus rostellatus* en tong *Solea solea*. Bij de alk was de verscheidenheid aan prooidieren gezien de kleinere steekproef minstens zo groot en de driedoornige stekelbaars *Gasterosteus aculeatus* was het enige prooidier dat niet al bij de zeekoet was gevonden. In de ene fuut tenslotte, werden resten van kleine grondels, haringen en zandspieringen aangetroffen.

Tabel 1. Prooidieren aangetroffen in aangespoelde zeekoeten, alken en een fuut op de Hollandse kust in winter 2004/2005. Alle getallen hebben betrekking op otolieten, maar getallen tussen haakjes zijn van andere harde delen, zoals stekels, pro-otic bullae en wervels die voor de identificatie werden gebruikt.

zeekoet	<i>Merlangius merlangus</i>	<i>Ammodytes</i> spp.	<i>Ammodytes tobianus</i>	<i>Ammodytes marinus</i>	<i>Pomatoschistus microps</i>	<i>Pomatoschistus minutus</i>	<i>Clupea harengus</i>	<i>Sprattus sprattus</i>	haringachtige sp.	haringachtige sp. (bullae)	<i>Syngnathus rostellatus</i>	<i>Callionymus</i> spp.	<i>Gasterosteus aculeatus</i>	<i>Solea solea</i>	ongedetermineerde visresten	Minimaal aantal prooidieren	soorten
205103.001	1															1	1
205103.002		9					1									6	2
205104.001		1														1	1
205104.002					7											4	1
205104.003										(1)						1	1
205104.004							1									1	1
205120.001			4	2		2		2		(1)						5	4
205120.003	1	12	9	2						(2)				3		16	5
205120.005		5				6			1			1				9	4
205121.001							2									2	1
205121.002							2									1	1
205121.003											(4)					1	1
frequentie	2	4	2	2	1	2	4	1	1	3	1	1		1			10 soorten
alk																	
205044.001							2	3		(2)						3	2
205115.001		1				1		1								3	3
205120.002																0	leeg
205120.004										(2)			(3)			2	2
205120.006														(+)		1	1
205124.001				2												2	2
frequentie		1		1		1	1	2		1	1		2		1		6 soorten
fuut																	
frequentie		2				4	4								1		3 soorten

De dissecties hebben als resultaat gehad dat we nog steeds niet weten wat er in de Nederlandse wateren zo enorm aantrekkelijk is geweest. Het aangetroffen prooi-soortenspectrum is conform de resultaten van eerdere studies (Camphuysen 1990; Leopold & Camphuysen 1993; Camphuysen & Keijl 1994; Camphuysen 1995; Ouweland *et al.* 2005).

Wij danken Arnold Gronert, Laurens van Kooten, Ben Schrieken, Bram Couperus, Ingrid Tulp en Hans Schekkerman hartelijk voor het verzamelen van de vogels.

Referenties:

- Camphuysen C.J. 1990. Dieet, leeftijd en geslacht van de zeekoet *Uria aalge* in de Nederlandse Noordzee in het voorjaar. *Sula* 4: 41-54.
- Camphuysen C.J. 1995. Voedsel van zeekoeten *Uria aalge* voor de Zeeuwse kust, december 1991. *Sula* 9: 164-166.
- Camphuysen C.J. & Keijl G.O. 1994. Leeftijd, geslacht, conditie en voedsel van zeekoeten *Uria aalge* betrokken bij de massastrandings op de Hollandse kust, november 1990. *Sula* 8: 257-267.
- Camphuysen C.J. & M.F. Leopold 2004. The Tricolor oil spill: characteristics of seabirds found oiled in The Netherlands. *Atlantic Seabirds* 6: 109-128.
- Leopold M.F. & Camphuysen C.J. 1992. Olievogels op het Texelse strand, februari 1992. Oiled seabirds on Texel, February 1992. NIOZ-Report 1992-5, Netherlands Institute for Sea Research, Texel, 29 p.
- Ouweland J., Leopold M.F. & Camphuysen C.J. 2004. A comparative study of the diet of guillemots *Uria aalge* and razorbills *Alca torda* killed during the Tricolor oil incident in the south-eastern North Sea in January 2003. *Atlantic Seabirds* 6: 147-164.

Kees (C.J.) Camphuysen, Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee & Nederlandse Zeevogelgroep, werkgroep NSO, p/a postbus 59, 1790 AB Den Burg, Texel camphuys@nioz.nl
Mardik Leopold, Alterra, postbus 167, 1790 AD Den Burg, Texel, mardik.leopold@wur.nl

Hoog-noordelijke eiders met vlaggetjes: wie ziet de eerste?

De gemiddelde soortenjager zal eidereenden links laten liggen en hooguit groepen eiders afspeuren naar een konings- of stellers eidereend. Toch is er reden om eiders beter te gaan bekijken. Soms dwalen namelijk hoog-noordelijke vogels naar onze streken af en deze zijn aan veer- en snavelkenmerken als zodanig te herkennen, maar nog nooit met zekerheid in Nederland vastgesteld (Kees Roselaar, CDNA). Wel op de Britse Eilanden (Ierland inclusief), dus het moet ook hier kunnen. Velen zullen niet bekend zijn met de kenmerken van de noordelijke ondersoorten omdat ze in de gebruikelijke veldgidsen niet vermeld staan. Er is echter een recente internetpublicatie waarin een en ander haarfijn uit de doeken wordt gedaan, van Martin Garner en Wilton Farrelly (<http://www.surfbirds.com>, doorklikken naar Advanced ID). Noordelijke eiders hebben zeiltjes (vlaggetjes) op hun rug: verlengde schouderveren (*scapulars*) die aan weerszijden van de rug een paar centimeter omhoog steken, min of meer in de vorm van een bruinvisrugvin. Daarbij hebben de meeste (maar niet alle!) noordelijke ondersoorten opvallend gele snavels, althans de mannetjes. Alleen de vogels van de Faeroer Eilanden (en sommige uit noordelijk Schotland) hebben geen vlaggetjes, maar vaak wel behoorlijk gele snavels. Dergelijke vogels zijn wellicht in Zeeland gezien door Norman van Swelm (zie: www.birdingzeeland.nl, doorklikken naar foto's; 2003, dd 6-1-2003), maar kunnen eigenlijk niet met zekerheid als zodanig worden gedetermineerd, volgens Garner en Farrelly. Voor zekerheid zijn vlaggetjes nodig. IJslandse vogels hebben die (maar weer geen gele snavels) en nog noordelijker vogels hebben zowel de vlaggetjes als de gele snavels; zelfs hun vrouwen hebben soms vlaggetjes. Dergelijke vogels zijn in zowel Schotland als Ierland gezien, dus wie gaat de eerste in Nederland scoren?

Referentie:

Garner M. & Farrelly W. 2005. Eiders in Ireland. Rare forms worth finding. http://www.birdsireland.com/pages/site_pages/features/eider/eider.html MFL

IJslandse eider *Somateria (mollissima) islandica*, met vlaggetjes op de rug. Reykjavik, 28 mei 2002. Foto's: Kees Camphuysen

Witte Geelsnavelduiker

In de serie: "albino" zeevogels deze keer een foto die Leo Stegeman ontdekte op www.surfbirds.com. Dan Russell fotografeerde deze sneeuw witte geelsnavelduiker in Amerika. Mogelijk is alleen de snavel normaal gekleurd; alle veren lijken wit (of is er toch niet iets van een patroon hoog op de rug te zien?), de poten zijn licht en het oog is geel. Volgens de fotograaf is deze 'echte albino' nu al voor het zesde jaar present. Volgens onze Nederlandse albino-expert, Hein van Grouw (Naturalis)

zijn echte albino's zo goed als kansloos in de vrije natuur. Hun ogen zijn bij gebrek aan pigment te kwetsbaar en kunnen geen zonlicht verdragen. Deze kleurvariant is waarschijnlijk een leucist, een kleurafwijking waarbij (vrijwel) geen melanine in de veren voorkomt maar waarbij de ogen nog wel normaal kunnen functioneren. Hoe dan ook, dit is een fantastische (letterlijk) vogel.

Witte geelsnavelduiker, Washington, Dash Point 3 Maart 2005. Foto Dan Russell, te vinden op: www.surfbirds.com, doorklikken naar *N.America Stop Press* en dan enkele pagina's omlaag scrollen.

Referentie: van der Grouw H. 2000. Kleurmutaties bij vogels. Vogeljaar 48: 6-10.

MFL

Grote mantelmeeuw wint van slechtvalk

Op 7 maart 2005 zag ik in een weiland teven ten zuiden van de Putten, bij de Hondsbosche Zeewering, Noord-Holland, een vrouw slechtvalk die een tureluur ving. Er brak grote paniek uit bij de honderden aanwezige smienten en steltlopers. De slechtvalk vloog weg in oostelijke richting met de nog spartelende tureluur. Meteen werd de achtervolging ingezet door een derde-kalenderjaar grote mantelmeeuw, die in de lucht de prooi aan de vrouw slechtvalk ontfutselde. De grote mantelmeeuw maakte vervolgens op de grond met forse houwen korte metten met de tureluur. De slechtvalk deed geen enkele moeite om de prooi terug te krijgen! Kleptoparasitisme is natuurlijk bij meeuwen een veel voorkomend verschijnsel. Met name weidevogels moeten de gevangen wormen nogal eens afstaan aan 'buurtende' meeuwen. Is het bekend dat slechtvalken ook het slachtoffer kunnen zijn van door meeuwen gepleegde kleptoparasitisme? Het verbaast mij namelijk enigszins, omdat juist ook meeuwen vaak opvliegen als een jagende slechtvalk in de buurt komt en zelfs op de lijst van prooien voorkomen (hoewel dat waarschijnlijk niet voor de grote mantelmeeuw zal gelden).

Freek Kalsbeek Spreuwenlaan 35 1742 GA Schagen

RECENTE PUBLICATIES

Ruud Altenburg & Mars Muusse (2004) Herkenning en voorkomen van eerste-kalenderjaar grote meeuwen in Amsterdam. Speciaal nummer van de Gierzwaluw (VWG Amsterdam), 42(2). 31p. Te bestellen door € 6 over te maken op giro 5060400 tnv VWG Amsterdam

Voor de liefhebbers van jonge meeuwen is dit een heel aardig boekje, met fraaie foto's en een gedetailleerde uitleg van de kleden van de verschillende jonge zilver-, kleine mantel-, geelpoot, en Pontische meeuwen. Grote mantels doen niet mee: die zijn te makkelijk, evenals de kleinere *Larus*-soorten. Ook buiten Amsterdam te gebruiken!

BirdLife International (2004). Tracking ocean wanderers: the global distribution of albatrosses and petrels. Results from the Global Procellariiform Tracking Workshop, 1–5 September, 2003, Gordon's Bay, South Africa. Cambridge, UK: BirdLife International. Te downloaden via: <http://www.birdlife.net/action/science/species/seabirds/tracking.html> en voor de echte (bibliofile) liefhebbers via die site ook gratis te bestellen.

Een zeer opvallend rapport, waarin de resultaten staan van vrijwel al het werk dat met zenders is gedaan aan albatrossen (en een paar grote stormvogelsoorten). Het was natuurlijk al bekend dat deze vogels rondzwerven in de zuidelijke oceanen, maar waar zitten nu de belangrijkste foerageergebieden? Overlappen die met de voor hen zo gevaarlijke long-linevisserij? Doen mannen, vrouwen en vogels van verschillende kolonies andere dingen? Moeten er onderhand geen speciale reservaten worden ingericht en waar dan wel? Het is allemaal te vinden in dit rapport, in kleur! John Croxall is er in geslaagd om vrijwel alle onderzoekers op dit terrein bijeen te brengen en hen over te halen om hun gegevens bij elkaar in een rapport gezamenlijk uit te geven. Zoiets zie je niet vaak, maar John Croxall is dan ook bepaald niet de eerste de beste! Alle onderzoekers? Nee, in één dorpje blijven onversaagde Amerikanen zich tegen de overmacht verzetten. Maar zij werkten dan ook niet aan echte albatrossen maar 'slechts' aan reuzenstormvogels en worden in het rapport fijntjes tegen het licht gehouden. Los van dit smetje geeft dit rapport een fantastische inkijk in het leven van een bijzondere groep vogels, maar ook in de techniek van het satelliet-zenderen. En, het meest belangrijk wellicht: het geeft een stevige duw in de rug van de broodnodige bescherming van deze groep.

GERINGDE ZEEVOGELS

Kuifaalscholver In Nieuwsbrief 5(3) werd al melding gemaakt van een waarneming van een geringde eerste-winter vogel in de binnenhaven van Den Helder door Peter de Boer op 12 februari 2004 (BTO 1364512). Er is antwoord van de BTO: de vogel was als nestjong geringd op 21 juni 2003 op de Farne Islands, Engeland.

Grote burgemeester Nog een vervolghet verhaal: In Nieuwsbrief 6(2) de oproep: wie leest de eerste geringde burgemeester af? De inkt was nog niet droog of T. Hiemstra ontwaarde op 31 januari 2005 tijdens het steenloper-ringen in Harlingen een eerste winter grote burgemeester. Nog geen twee minuten later zat het beest in de strik. De vogel werd meegenomen naar huis in Surhuisterveen, waar bijgaande foto werd gemaakt. Daarna werd de vogel (geringd!) losgelaten bij Lauwersoog. De vogel is daarna nog wel gezien, maar de ring (Arnhem 7.024.930) niet compleet afgelezen...

Dat gaat ook niet meer lukken, want op 8 maart 2005 werd de vogel dood teruggevonden in de NIOZ haven op Texel door Job ten Horn.

Foto: "moeder Hiemstra"

Als uitsmijter van deze Nieuwsbrief volgt hieronder een bijdrage van Wim Verboom, die als akoesticus werkzaam is bij TNO. Verboom maakt zich grote zorgen over een nieuwe vorm van "geluidsvervuiling" op zee, de windmolens, die mogelijk in grote aantallen in Nederlandse wateren gebouwd zullen gaan worden. Goed voor het milieu, denken velen; heel slecht voor het leven in zee, volgens Verboom.

Meer lezen?

Simmonds M., Dolman S. & Weilgart L. (eds) 2003. Oceans of noise. Whale and Dolphin Conservation Society (WDCS) Science Report, 164p.

(<http://www.wdcs.org> → publications → scientific reports).

Dolman S. J., Simmonds M.P. & Keith S. 2003. Marine wind farms and cetaceans. IWC/SC/55/E4. (ook te vinden op de WDCS site).

Percival S. 2005. Birds and windfarms: what are the real issues? Brit. Birds 98: 194-204.

Kastelein R.A., Verboom W.C., Muijsers M., Van der Heul S. & Vaughan N. 2005. The influence of acoustic emissions for underwater data transmission on the behaviour of harbour porpoises (*Phocoena phocoena*) in a floating pen. Marine Environmental Research 59: 287-307.

Kastelein R.A., Van der Heul S., Verboom W.C., Triesscheijn R. & Vaughan N. (in druk) The influence of underwater data transmission sounds on the behaviour of harbour seals (*Phoca vitulina*) in a pool. Marine Environmental Research.

Bulderen windmolens de bruinvis weg?

Er is een groeiende ongerustheid over de toename van scheepvaartgeluid in onze zeeën. Het vrachtvervoer per schip naar de USA neemt per jaar met 2,45% toe (1981-2001). Wereldwijd verdubbelde dat tussen 1985 en 1999. Daarbij komt nog het streven naar snelheidsverhoging, waarbij het geluid exponentieel zal toenemen. Dit alles zorgt voor steeds meer geluid in de zee. Scheepvaartgeluid zal nooit gehoorschade bij zeezoogdieren en vissen kunnen veroorzaken, maar het gevaar ligt in de beïnvloeding van het gedrag van de dieren. Zeezoogdieren bijvoorbeeld zoeken hun prooi met geluid. Als dit door het menselijke geluid te zeer wordt bemoeilijkt zullen de dieren moeten wijken of verhongeren.

De US overheid heeft dit probleem onderkend en werkt aan maatregelen om het scheepvaartgeluid te verminderen. Gedacht wordt aan het omleggen van scheepvaartroutes, gedwongen afstand houden van schepen ('spacing') en aan het stiller maken van koopvaardij schepen. Op termijn dienen schepen een onderwatergeluid-grenswaarde niet te overschrijden anders wordt hen de toegang tot een US haven ontzegd. Aan de regulering hiervan wordt thans door het US Ministerie van Economische zaken gewerkt (ondergetekende is verzocht in de betreffende commissie plaats te nemen). Het is goed wanneer onze overheid zich hierin ook gaat verdiepen om niet voor voldongen feiten te worden geplaatst.

Er is veel onrust rond militaire laagfrequent sonars (LFAS). Na een aantal incidenten is duidelijk geworden dat vooral diep duikende soorten als spitsnuitdolfijnen zeer gevoelig zijn en dat als dergelijke dieren de pech hebben in de nabijheid van zo'n LFAS te komen, ze kunnen sterven. In 1998 is door de NATO een onderzoek ingesteld naar het feit dat een sonar van een NATO-schip de dood van 13 walvissen nabij Griekenland zou hebben veroorzaakt. Dit heeft er toe geleid dat een aantal NATO-marines (waaronder die van Nederland) grootscheepse studies hebben laten verrichten om richtlijnen en grenswaarden voor sonargebruik in het algemeen te kunnen opstellen. Hoewel Nederland geen LFAS heeft en dit systeem ook niet binnen afzienbare tijd zal aanschaffen, hanteert onze marine deze voorschriften inmiddels wel voor enkele specifieke schepen. Vanaf najaar 2005 zullen de richtlijnen zelfs voor al haar schepen en helikopters gaan gelden. Hiermee is dan vastgelegd hoe de sonar moet worden ingeschakeld zonder zeezoogdieren nadelig te beïnvloeden, e.e.a. afhankelijk van het gebied waar men vaart en de zeezoogdiersoort(en) - elk met hun eigen gevoeligheid voor geluidsverstoring - die men daar mag verwachten.

In schril contrast hiermee staat de situatie ten opzichte van civiele schepen. Deze hebben ook sonars (om maar te zwijgen over seismisch onderzoek van oliemaatschappijen met geluidniveaus van enige honderden malen hoger dan die van militaire sonars). Wat doet de overheid aan dit al langer bestaande, en bekende probleem? En wat is de overheid van zins te gaan regelen voor de nieuwste bron van geluid op zee, die van offshore windmolenparken? Niets ten aanzien van het type molen dat gebruikt gaat worden, zo lijkt het. De Nederlandse consortia hebben gekozen voor 'monopile' fundaties, een stalen buis van grote diameter die in de zeebodem wordt geheid. Blijkens metingen in het buitenland (Zweden, Engeland en USA) geeft dit heien een 'vrije veld' bronniveau van 252-262 dB (re 1 micropascal op 1 m afstand). Vis, die een beperkt gehoorgebied heeft, hoort hiervan ca. 210-220 dB. In de USA zijn studies aan de goudvis en een meerval uitgevoerd naar het moment waarop het gehoor van deze vissen beschadigd wordt door geluid (het zogenaamde TTS-niveau = tijdelijke gehoorbeschadiging). Dit bleek bij ca. 165 dB te zijn, waarbij het gehoor van de meerval zich zelfs niet geheel herstelde (de vis bleef gedeeltelijk doof). Zou Noordzee-vis dezelfde gevoeligheid voor gehoorschade hebben als de in USA gemeten vissoorten (dat is nooit gemeten), dan ligt het geluid van monopile-heien dus 45-55 dB boven TTS-niveau (dat is een factor 30.000 tot 300.000 hoger!). Vissen die in de onmiddellijke omgeving van de heiplaats zwemmen zijn dan direct dood en andere, in een cirkel van vele honderden meters, gaan 'op termijn dood'. USA studies zeggen dat vis binnen minstens 300m van de heiplaats binnen aan aantal uren sterft.

In bedrijf zijnde windmolens maken relatief veel geluid, vooral zuivere tonen vanwege de tandwielkast in de kop van de windmolen. Deze geluiden worden bovendien versterkt door de stalen buis waarop de molen staat. Het 'geïnstalleerd vermogen' van een molen is 2-3 MW (maar men denkt al aan 5 MW). Dat is net zoveel als het voortstuwingssysteem van een flink zeeschip. Windmolens maken daarom evenveel geluid als een zeeschip, zeg 150 dB. Het is algemeen bekend dat bijvoorbeeld bruinvissen weg vluchten van schepen. Dat is begrijpelijk want studies in Nederland (Kastelein en Verboom) hebben aangetoond dat het bruinvissen en zeehonden reeds bij 100 dB omdraaien en zich verwijderen van een geluidbron. Bruinvissen zullen dus nooit het gebied van windmolenparken binnen zwemmen, met gevolg dat de bruinvissen (waarvan het aantal voor onze kust thans sterk toeneemt) voor onze kust worden verdreven. Het is bovendien twijfelachtig of vis wel in het windmolenpark blijft vanwege het verhoogde geluid. Windmolenparken worden aangeprezen als beschermde gebieden voor vissen, maar dat is daarom maar zeer de vraag. Als vis wegblijft, hebben visetende zeevogels er uiteraard ook niet veel meer te zoeken (dat was bovendien toch al gevaarlijk vanwege de ronddraaiende wieken!).

Thans gaat het nog om slechts een windpark en mogelijk een tweede. Er zijn echter grote plannen voor veel meer windparken, alle buiten de directe kustzone (op meer dan 12 zeemijl uit de kust) op een dertigtal locaties tussen Hoek van Holland en Den Helder. Als die plannen werkelijkheid worden, betekent dit eerst 20 zomers lang heien, en vervolgens een steeds verder oplopende geluidsbelasting van dit zeegebied. Daarbij zal ook de scheepsvaart (inclusief de visserij) zich steeds meer concentreren in corridors tussen de windmolenparken in. Vissen, bruinvissen en zeevogels krijgen dan te maken met een zee, waar het overal een herrie van jewelste is. Let wel, dit gaat ondermeer om soorten die op de Noordzee beschermd zijn. De bruinvis met name, is een 'prioritaire soort' onder de EU Habitatrictlijn en ook onze overheid heeft zich verplicht deze dieren te beschermen.

Willem C. Verboom, Junostraat 10, 2402 BH Alphen aan de Rijn - wverboom@hotmail.com

(zie: http://www.noordzeeloket.nl/activiteiten_op_zee/windenergie/Stand_van_zaken.asp, voor een kaart van alle aanvragen voor windmolenparken voor de Nederlandse kust).